

KS. STANISŁAW KOTKOWSKI

DZIAŁALNOŚĆ PATRIOTYCZNA I SPOŁECZNA ALUMNÓW SEMINARIUM SANDOMIERSKIEGO (1820-1926) *

1. DZIAŁALNOŚĆ PATRIOTYCZNA

W omawianym okresie działalność patriotyczna alumnów Seminarium Sandomierskiego uwarunkowana była sytuacją polityczną kraju. W okresie niewoli zaborca rosyjski niechętnie patrzył na wszelkie przejawy patriotyczne w seminariach duchownych Królestwa Polskiego, usiłując tłumić w nich myśl wolnościową. Z powodu szerzących się w całej Europie tajnych związków i stowarzyszeń politycznych namiestnik Królestwa Polskiego Józef Zajączek wydał 13 V 1824 r. zarządzenie, ażeby aspiranci przyjmowani do seminariów podpisywali deklaracje, iż nie należeli i w przyszłości nie będą należeć — ani w kraju, ani za granicą — do żadnej tajnej organizacji o celach politycznych¹. Z danych źródłowych wynika, że zarządzenie to było przestrzegane w Seminarium Sandomierskim².

W czasie powstania listopadowego w Królestwie Polskim nastąpił zryw patriotyczny wśród młodzieży nie tylko świeckiej, ale także i duchownej³. Nie udało się jednak odnaleźć źródeł świadczących o udziale alumnów sandomierskich w tym powstaniu.

* Seminarium Diecezjalne w Sandomierzu założył bp Adam Prosper Burzyński. Uroczystego otwarcia uczelni dokonał on 7 XI 1820 r. (zob. S. Kotkowski. *Seminarium Duchowne w Sandomierzu (1820-1970)*. „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 63:1970 nr 5-6 s. 112-142; tenże. *Sto pięćdziesiąt lat istnienia i działalności Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1820-1970)*. „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 21:1970 s. 231-241; tenże. *Nauczanie w Sandomierskim Seminarium Diecezjalnym w okresie pierwszego dwudziestolecia (1820-1841)*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 18:1971 z. 4 s. 28).

¹ Tenże. *Początkowe dzieje Seminarium Diecezjalnego w Sandomierzu (1820-1841)*. Lublin 1968 (mps w Archiwum KUL) — w aneksie A są podane dwa wzory deklaracji.

² Tamże s. 96.

³ M. Żywczyński. *Geneza i następstwa encykliki „Cum primum” z 9 VI 1832 r. Watykan i sprawa polska w latach 1830-1837*. Warszawa 1935 s. 145.

Po powstaniu listopadowym nad krajem czuwała „żelazna ręka” namiestnika feldmarszałka Iwana Paskiewicza — Erywańskiego i cara Mikołaja I, zwanego „żandarmem Europy”⁴. W polityce kościelnej rządu Królestwa Polskiego w latach 1831-1848 wyróżnić można 3 fazy. W pierwszej z nich (występującej bezpośrednio po powstaniu, gdy uwagę zwracano głównie na śledztwo za tymi, którzy wzięli udział w „zaburzeniach”) wydawano w sprawach kościelnych zarządzenia raczej natury ogólnej. Podczas fazy drugiej, trwającej od 1842 r. (wyraźnie zwłaszcza od 1844 r.) do 1846, i trzeciej (w latach 1846-1848) — związanej z wypadkami krakowskimi — kurs polityczny znacznie się zaostrzył⁵. W tym bowiem czasie władze rządowe, lękając się buntów o charakterze politycznym, wydały szereg zarządzeń mających na celu ograniczenie swobody młodzieży duchownej. Domagały się one, aby władze zwierzchnie seminariów duchownych uważnie śledziły postępowanie alumnów⁶. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych w piśmie z 30 XI 1844 r. donosiła biskupowi sandomierskiemu o tym, iż „z odkrytych w ostatnich dwóch latach szkodliwych związków przeciw Rządowi przekonano się, że takowe po większej części brały swój zaród między uczącą się młodzieżą i że powodem do tego był słaby nadzór ze strony zwierzchności szkolnej [...] [gdyż] pobierający nauki, oddalając się z łatwością ze szkół, rozjeżdżali się po całym kraju i przybywali do Warszawy w charakterze uczniów bez wszelkich przeciwnieństw”⁷. Komisja, chcąc położyć temu kres, poleciła biskupowi, aby każdy kleryk mający ukończone 14 lat posiadał legitymację z wyszczególnieniem pochodzenia, zamieszkania i rysopisu. Poza tym seminarzysta wyjeżdżający z uczelni winien być zaopatrzony w świadectwo wystawione przez władze seminaryjne⁸.

Lojalny wobec rządu biskup sandomierski Józef Goldtman, zgodnie z powyższym zarządzeniem, wydał 21 III 1846 r. obostrzone przepisy dla swego seminarium. Polecił w nich przełożonym uczelni baczenie śledzić wychowanków, przeprowadzać wśród nich częste rewizje, czuwać nad tym, co czytają i piszą, oraz nie pozwalać im na utrzymywanie

⁴ M. Handelsman. *Rok 1848. Przegląd zagadnień międzynarodowych*. „Przegląd Historyczny” 38:1948 s. 11.

⁵ M. Zyczyński. *Rząd Królestwa Kongresowego i kler katolicki w przededniu 1848 roku*. Tamże s. 129-134.

⁶ Tamże s. 130-134. Por. J. Zdąnowski. *Seminarium duchowne w Kielcach. Szkic historyczny w dwóchsetną rocznicę założenia*. Kielce 1927 s. 43.

⁷ Archiwum Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu (AKDS). Akta seminaryjne (A. sem.). Akta dotyczące się (t. s.) ogólnych urzędzeń seminarium i nowicjatów zakonnych (1844-1865) — pismo (p.) z 30 XI 1844.

⁸ Tamże p. z 26 XII 1844.

znajomości z osobami świeckimi, zbieranie się prywatne i wychodzenie bez ważnej przyczyny z seminarium⁹.

Zarządzenia te odniosły tylko częściowy skutek. Przyczyniły się do tego, iż w 1848 r. idee wolnościowe i rewolucyjne Wiosny Ludów, realizowane w pobliskiej Galicji, nie zdołały w większym stopniu przeniknąć do Seminarium Sandomierskiego¹⁰. Na dłuższą jednak metę wszelkie kroki ostrożności podejmowane ze strony rządu okazały się daremne, alumni sandomierscy bowiem w okresie, kiedy zbliżało się powstanie styczniowe, razem ze swymi wychowawcami, dawali wyraz gorącym uczuciom patriotycznym¹¹. Powstanie to znalazło silny odzew w Seminarium podobnie jak w całej diecezji sandomierskiej, a szczególnie w rejonie świętokrzyskim, znanym z działalności gen. Mariana Langiewicza¹².

Walkę zbrojną 1863 r. poprzedziły w kraju manifestacje religijno-patriotyczne. Od niefortunnego bowiem wystąpienia w Warszawie cara Aleksandra II w 1856 r., które przekreśliło nadzieje wolnościowe Polaków, niepokój rewolucyjny w Warszawie ustawicznie wzrastał. Początkowo wyładowywał się w obchodach patriotycznych i śpiewach religijnych po kościołach. Po wypadkach 27 II 1861 r. spotęgował się wyraźnie: krew 5 zabitych podczas warszawskiej manifestacji wołała o pomstę¹³.

Echo tych krwawych zająć bardzo szybko rozeszło się po kraju, mobilizując cały naród. Protest społeczeństwa, potępiającego krwawe stłumienie religijno-patriotycznej manifestacji ludu Warszawy, przybrał przede wszystkim formę powszechnej żałoby. W całym kraju za dusze

⁹ Tamże p. z 21 III 1846.

¹⁰ Zresztą terror Paskiewicza stosowany wobec społeczeństwa polskiego, brak odpowiednich przygotowań i tradycja przegranej wojny z 1831 r. były czynnikami, które zadecydowały, iż Wiosna Ludów prawie nie ujawniła się w Królestwie Polskim (zob. Ż y w c z y Ń s k i. *Rząd Królestwa Kongresowego* s. 129-136).

¹¹ Wychowawcami, którzy czynnie popierali powstanie styczniowe, byli m. in. księża: Jan Chryzostom Dąbrowski, Konstanty Foltański, Stefan Parka, Franciszek Przybyłowski i Józef Szczepański (zob. S. K o t k o w s k i. *Seminarium Duchowne w Sandomierzu (1841-1926)*. Lublin 1971 (mps w Archiwum KUL) s. 122-168).

¹² *Akta miasta Sandomierza (1540-1950)* (Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Kielcach, Oddział Terenowy w Sandomierzu (WAPS) sygn. 199) s. 341; Biblioteka Seminarium Duchownego w Sandomierzu (BSD) sygn. G. 860. Por. [W. Z a p a ł o w s k i]. *Pamiętniki Władysława Zapałowskiego „Płomienia” z roku 1863-1870*. T. 1. Wilno 1913 s. 15 nn.

¹³ A. B o u d o u. *Le Saint-Siège et la Russie. Leurs relations diplomatiques au XIXe siècle*. Vol. 2:1848-1883. Paris 1925 s. 125-130, 138 n., 142 n. Por. S. K i e n i e w i c z. *Warszawa w powstaniu styczniowym*. Warszawa 1954 s. 61.

poległych w warszawskiej manifestacji odprawiano uroczyste nabożeństwa¹⁴.

W diecezji sandomierskiej, mimo ciągle ponawianych zakazów i represji rządowych, również odprawiano podobne nabożeństwa, cieszące się liczną frekwencją duchowieństwa i wiernych¹⁵. Ponadto księża i alumni — podobnie jak w innych diecezjach kraju — jako symbol żywionych uczuć patriotycznych i łączności w publicznym proteście przeciwko obcej przemocy nosili żałobę¹⁶. Wyrazem patriotycznych uczuć kleryków i znakiem solidarności ich z wychowawcami-patriotami było także umyślne spowodowanie przez nich 9 XI 1861 r. pożaru sadz w jednym z domów Sandomierza w celu wywołania zbiegowiska i zamieszania, aby przez to nie dopuścić do aresztowania ks. prof. Franciszka Przybyłowskiego¹⁷.

Do ruchu powstańczego alumni sandomierscy włączyli się przez udział w odpustach na Świętym Krzyżu, gdzie odbywały się manifestacje patriotyczne. Po raz pierwszy 12 IX 1861 r. udało się na odpust świętokrzyski 29 kleryków — bez wiedzy przełożonych i pod pozorem wyjścia na spacer¹⁸. Władze uczelni pod wpływem represji rządu naznaczyły im kary za ten czyn i zobowiązały do złożenia deklaracji, że ściśle będą zachowywać przepisy regulaminu seminaryjnego¹⁹. To jednak nie powstrzymało zrywu ich młodzieńczego patriotyzmu. W następnym

¹⁴ Po ustąpieniu obawy, iż rozwój ruchu narodowego osłabi pozycję Kościoła katolickiego w kraju, niższe duchowieństwo włączyło się od razu do pracy narodowej i wzięło czynny udział w organizowaniu manifestacji religijno-patriotycznych. Natomiast hierarchia kościelna udzieliła ze swej strony zgody na organizowanie tych manifestacji i udział w nich duchowieństwa. Poza tym przeciwstawiała się energicznie władzom zaborczym, domagającym się potępienia i zakazu manifestacji. Manifestacji tych nie myślała potępiać także Stolica Apostolska (zob. M. Ż y w c z y ń s k i. *Kościół i duchowieństwo w powstaniu styczniowym. (Stan badań w zarysie).* „Przeгляд Historyczny” 34:1937/38 s. 512-525. Por. R. B e n d e r. *Manifestacje religijno-patriotyczne w Lublinie w r. 1861.* Lublin 1960 s. 303-308).

¹⁵ *Akta miasta Sandomierza (1540-1950)* s. 25-285v; AKDS Akta personalne. Akta ks. F. Przybyłowskiego (1859-1864) — p. z 26 VI 1861. Por. P. K u b i c k i. *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861-1915.* Cz. 1. T. 3. Sandomierz 1933 s. 31 nn. Cz. 3. T. 3. Sandomierz 1939 s. 36. Por. S. K o t k o w s k i. *Ks. Kacper Kotkowski (1814-1875).* „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 68:1975 nr 4-5 s. 99-100.

¹⁶ P. K u b i c k i. *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861-1915.* Cz. 1. T. 1. Sandomierz 1933 s. 15.

¹⁷ AKDS A. sem. Akta t. s. raportów, wykazów, list alumnów i profesorów seminarium duchownego oraz egzaminów aspiranckich konkursowych i seminaryjnych (1833-1866) — p. z 22 XI 1861.

¹⁸ Archiwum Seminarium Duchownego w Sandomierzu (ASD). Księga sesji pedagogicznych (1848-1874) — p. z 13 IX 1861.

¹⁹ Tamże p. z 14 IX 1861.

bowiem roku na słynny w całym kraju odpust 14 IX na Świętym Krzyżu udali się całą gromadą pod przewodnictwem Marcelego Krzemińskiego, alumna II kursu teologii, który w wigilię uroczystości odpustowych, pomimo ulewnego deszczu, przy pierwszej figurze za Sandomierzem gorąco przemówił do swych kolegów. Odpust ten był dla wielu z nich decydującym momentem czynnego przyłączenia się do insurekcji²⁰. Na podstawie zachowanych źródeł wiadomo, iż 5 II 1863 r. 11 kleryków dobrowolnie opuściło uczelnię, aby wziąć udział w powstaniu²¹. Część zaś alumnów Seminarium Sandomierskiego brała czynny udział w walce, za co niektórzy z nich zostali skazani na zesłanie²².

W czasie powstania styczniowego wojska rosyjskie — na skutek denuncjacji — jednego dnia przeprowadziły dwukrotną rewizję nie tylko gmachu seminaryjnego, ale również i rzeczy osobistych alumnów²³.

Po powstaniu styczniowym w Królestwie Polskim panował „spokój więzienny”²⁴. Wprawdzie nie było wówczas jawnych prześladowań Kościoła katolickiego, które pobudzałyby do buntu i walki, ale nastąpiło coś gorszego — ograniczenie i krępowanie życia Kościoła, sprowadzające zastój i martwość. Rząd zaborczy, ujmując działalność duchowieństwa i seminariów duchownych w kleszcze zakazów, policyjnego dozoru i szpiegostwa, pragnął ograniczyć wszelką swobodę Kościoła ka-

²⁰ J. Wiśniewski. *Udział księży z Diecezji Sandomierskiej w powstaniu styczniowym 1863 r.* Radom 1927 s. 16 nn.

²¹ Listę alumnów, którzy wówczas opuścili seminarium i poszli do powstania, podał P. Kubicki (*Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861-1915*. Cz. 1. T. 3. Sandomierz 1933 s. 236 n.; cz. 3 t. 3 s. 34).

²² Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Kielcach, Oddział Terenowy w Radomiu. Akta luźne dotyczące powstania styczniowego — znajduje się w nich krótka biografia Kazimierza Falkiewicza, alumna Seminarium Sandomierskiego, pochodzącego ze Skaryszewa k. Radomia. Falkiewicz był jednym z pierwszych kleryków, którzy „zrzuciwszy suknię, wdziali zbroję i poszli do szeregu [powstańców], by zdobyć wolność Ojczyzny [...] Walczył [on] w św. Krzyskich górach, pod stopnicą i Staszowem” (tamże). Podobnie Mikołaj Molecki (będący ojcem duchownym uczelni sandomierskiej w latach 1882-1883 i 1903-1904) jeszcze jako alumn uczestniczył razem z kolegami w powstaniu styczniowym. Brał udział w bitwie pod Małogoszczem i w innych potyczkach (zob. J. Wiśniewski. *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.* Radom 1928 s. 210). Pewna liczba alumnów sandomierskich miała brać także udział w bitwie z wojskami rosyjskimi pod Staszowem (zob. Kubicki, jw. cz. 3 t. 3 s. 34). O skazaniu kleryków sandomierskich za udział w powstaniu styczniowym na zesłanie zob. tamże cz. 1 t. 3 s. 237 nn. Por. Wiśniewski. *Udział księży* s. 29 nn.; AKDS A. sem. Akta t. s. spisu wojskowego alumnów seminarium (1844-1871) — p. z 15 IV 1865.

²³ BSD Akta t. s. ubocznych korespondencji i rekolektantów (1842-1866) — p. z 18 VI 1863.

²⁴ H. Kaczorowski. *Zdzitowiecki Stanisław*. W: *Encyklopedia Kościelna*. T. 33. Warszawa 1933 s. 150.

tolickiego. W tym celu władze policyjne rozciągały ścisłą kontrolę nad miejscem pobytu kleryków. Warszawski generał — gubernator ustawicznie ponawiał żądania, aby władze seminaryjne powiadamiały miejscowe władze państwowe lub oberpolicmajstra w Warszawie o udzielanych alumnom urlopach i terminach ferii²⁵.

Po długim milczeniu dopiero r. 1905 odbił się głośnym echem w murach Seminarium Sandomierskiego²⁶. Alumni szczególnie mocno przeżywali dzień nadania konstytucji (30 X) Królestwu Polskiemu²⁷. Uroczystość nadania konstytucji obchodzono w Sandomierzu 5 XI 1905 r. W tym dniu o godzinie wpół do trzeciej po południu wyruszyła wspañiała procesja ze sztandarem narodowym (na którym widniał orzeł polski) z katedry, śpiewając *Boże, coś Polskę*. Po powrocie do świątyni, pięknie oświetlonej, odśpiewano dziękczynne *Te Deum*. Wieczorem iluminowano całe miasto. Alumni żywo interesowali się tą uroczystością i głęboko ją przeżywali. W procesji wprawdzie udziału nie brali, jednak na znak swoich uczuć patriotycznych urządzili tego dnia wieczorem iluminację okien refektarza i mieszkań, wychodzących na ulicę, oraz śpiewali pieśni narodowe. W kilka dni później, gdy doszła do nich wiadomość o rzekomym nadaniu autonomii Królestwu Polskiemu, urządzili w gmachu seminaryjnym pochód narodowy²⁸. Wkrótce jednak usłyszeli przykrą nowinę, że w Królestwie Polskim ogłoszony został stan wojenny²⁹.

W niepodległej Polsce młodzież duchowna razem ze swymi wychowawcami brała czynny udział w obchodach świąt narodowych³⁰. W chwili zagrożenia ojczyzny w 1920 r. biskup sandomierski Marian Ryx wszystkich alumnów oddał do dyspozycji naczelnego wodza i władz

²⁵ Alumni wyjeżdżający z seminarium musieli posiadać odpowiednie paszporty (zob. AKDS A. sem. Akta naukowego usposobienia profesorów i alumnów seminarium (1842-1869) — p. z 13 VII 1864 i 22 VI 1868; Akta alumnów seminarium duchownego (1895-1903) — p. z 22 V 1899). Por Kubiccki, jw. cz. 1 t. 1 s. 130.

²⁶ Car Mikołaj II, po nieszczęśliwej dla Rosji wojnie z Japonią, ogłosił 30 IV 1905 r. edykt tolerancyjny (zob. J. S. Pelczar. *Pius IX i jego pontyfikat na tle dziejów Kościoła w XIX wieku*. T. 3 Wyd. 2. Przemyśl 1908 s. 205).

²⁷ Konstytucja ta dla Polaków, jęczących dziesiątkami lat pod ciężkim jarzmem rządu carskiego, była zaledwie cieniem wolności. Niemniej jednak na wiadomość o tym rozległo się po całym kraju dziękczynne *Boże, coś Polskę*. We wszystkich miastach odbywały się procesje i pochody ze sztandarami narodowymi (zob. *Kronika Seminarium Sandomierskiego (1905-1906)* (ASD) s. 6-8).

²⁸ Tamże s. 8-10.

²⁹ Tamże s. 11 n.

³⁰ Alumni brali udział m. in. w 1917 i 1919 r. w nabożeństwach i pochodach narodowych, odbywających się w Sandomierzu z racji rocznicy nadania Konstytucji 3 Maja i śmierci Tadeusza Kościuszki (zob. ASD *Księga sesyjna Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1907-1919)* — p. z 26 IV i 21 IX 1917, 2 V 1919).

wojskowych dla niesienia pomocy armii w ramach zgodnych z ich powołaniem³¹. Część z nich pełniła pomocniczą służbę ochotniczą przy garnizonie sandomierskim³². Kilku natomiast alumnów w charakterze ochotników wstąpiło do wojska³³.

2. DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA

Ważny czynnik w wyrobieniu społecznym alumnów stanowiły koła i stowarzyszenia o celach samopomocowych, naukowych lub kulturalno-religijnych, istniejące w Seminarium Sandomierskim. Statuty tych stowarzyszeń zatwierdzał ordynariusz diecezji na wniosek rektora lub kolegium profesorów. Opiekunem każdego stowarzyszenia był jeden z profesorów, delegowany przez rektora lub Radę Pedagogiczną³⁴.

W latach niewoli rozwój stowarzyszeń młodzieży duchownej był krepowany przez rząd zaborczy³⁵. Pierwszym załączkiem stowarzyszenia kleryków była kasa seminaryjna. Budżet jej pochodził z dobrowolnych ofiar, składanych alumnom z racji ich udziału w prywatnych uroczystościach kościelnych, zwłaszcza w pogrzebach. Kapitał jej przeznaczano na kupno sprzętów, pomocy naukowych i zwrotną pożyczkę dla niezamożnych kleryków³⁶. W 1905 r. ks. prof. Józef Rokoszny, w celu dania alumnom możliwości wyćwiczenia się w prowadzeniu teoretycznym i praktycznym kasy, założył w seminarium oficjalne stowarzyszenie, noszące nazwę Wzajemna Pomoc³⁷. Z tego stowarzyszenia po pewnym czasie powstały dwie nowe organizacje (jako filie), ściśle mu podporządkowane: Koleżeńska Pomoc i Bratnia Pomoc. W 1909 r., z ini-

³¹ AKDS A. sem. Akta alumnów seminarium duchownego (1919-1929) — p. z 14, 20, 21 i 23 VIII 1920; ASD Księga posiedzeń sesji (1919-1934) — p. z 28 VIII 1920.

³² AKDS A. sem. Akta alumnów seminarium duchownego (1919-1929) — p. z 14, 20, 21 i 23 VIII 1920.

³³ Alumnami tymi byli: Henryk Błasikiewicz, Piotr Chachulski, Jan Wojtysiak, Bronisław Ciesielski i Mikołaj Ptasiński. Po zakończeniu wojny w r. 1920, na prośbę biskupa sandomierskiego, zostali zwolnieni z wojska (zob. tamże p. z 25 i 28 IX, 9 XII 1920).

³⁴ ASD *Księga sesyjna Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1907-1919)* s. 279.

³⁵ Kubicki, jw. cz. 1 t. 1 s. 111 nn.

³⁶ AKDS A. sem. Akta t. s. raportów, wykazów, list alumnów i profesorów seminarium duchownego oraz egzaminów aspiranckich konkursowych i seminaryjnych (1833-1866) — p. z 22 XI 1861; Akta naukowego usposobienia profesorów i alumnów seminarium (1842-1869) — p. z 1 VI 1863; Akta alumnów Seminarium Duchownego Sandomierskiego (1881-1895) — p. z 9 II 1883; BSD sygn. G. 1389 s. 9.

³⁷ *Kronika Seminarium Sandomierskiego (1905-1906)* s. 14 n. Por. BSD sygn. G. 1175 s. 1 nn.; G. 1316 s. 1 nn.

cjatywy wspomnianego profesora, została założona w uczelni Kasa Oszczędnościowa alumnów³⁸. Organizacje te, na skutek kryzysu finansowego w latach I wojny światowej, przestały istnieć. Na nowo powołano w r. szk. 1924/25 Bratnią Pomoc, skupiającą w sobie cele wszystkich wyżej wspomnianych towarzystw. Do tego stowarzyszenia odtąd obowiązkowo należeli wszyscy klerycy. Zadaniem jego było udzielanie pożyczek zwrotnych na procent i stypendiów niezamożnym alumnom oraz darowizn tym, którzy z różnych powodów przed czasem opuszczali seminarium. Na fundusz tego towarzystwa składały się opłaty alumnów i dobrowolne ofiary księży³⁹.

W końcu ubiegłego stulecia alumn Jan Gajkowski (późniejszy profesor) zorganizował w Seminarium Sandomierskim wśród kolegów Kółko Literackie, którego sam był kierownikiem. Zwoływał on zebrania, pobudzał kolegów do czytania, rozdawał im książki i zobowiązywał do pisania recenzji. Referaty te odczytywano i dyskutowano na zebraniach. Z tego kółka wzięła początek prywatna biblioteczka klerycka, powiększana ze składek członkowskich⁴⁰.

W celu zaopatrywania młodzieży duchownej w niezbędne artykuły codziennego użytku i dania jej sposobności zapoznania się ze spółdzielczością założono w seminarium w 1918 r. koleżeńskie stowarzyszenie spółdzielcze Łączność. W tym samym roku (23 V) stowarzyszeniu temu został przekazany do dyspozycji sklep seminaryjny⁴¹. Dla zapoznania ogółu młodzieży seminaryjnej z kooperatywami i wszelkimi stowarzyszeniami sklep Łączność był zaopatrzony w małą biblioteczkę. Celem zaś popierania polskich stowarzyszeń i kooperatyw handlowych sklep ten w 1918 r. został członkiem stowarzyszenia udziałowego Ognisko w Sandomierzu⁴².

Na sesji pedagogicznej, odbytej 15 X 1916 r., postanowiono młodzież duchowną bliżej zapoznać z bractwami kościelnymi, bardziej rozpowszechnionymi po parafiach⁴³. W tym celu w 1917 r. założono w uczelni

³⁸ BSD sygn. G. 1170 s. 12; G. 1318 s. 1 nn.

³⁹ BSD sygn. G. 1170 s. 12; G. 1175 s. 1 nn.; G. 1316 s. 1 nn.; G. 1318 s. 1nn. Por. „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 18:1925 s. 218 n.

⁴⁰ W r. szk. 1898/99 biblioteczka liczyła 150 tomów (zob. BSD sygn. G. 1389 s. 31. Por. J. Rokoszy. X. Prałat Jan Gajkowski. „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 13:1920 s. 84). Por. S. Kotkowski. Ks. Jan Gajkowski (1866-1919). „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 66:1973 nr 10-11 s. 249.

⁴¹ Sklep seminaryjny został założony w 1908 r. (zob. BSD sygn. G. 1316 p. z 28 IX 1908. Por. Księga sesyjna Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1907-1919) s. 279).

⁴² BSD sygn. G. 1266 s. 1 nn. Por. „Rocznik Diecezji Sandomierskiej na rok 1929”. Radom 1928 s. 28.

⁴³ Księga sesyjna Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1907-1919) s. 280.

Kongregację III Zakonu Św. Franciszka, czyli tzw. Kółko Tercjarskie. Kongregacja ta 8 XII 1920 r. została erygowana i agregowana do klasztoru OO. Reformatów w Krakowie. Patronem jej był św. Stanisław Kostka. Kongregacja prenumerowała pisma tercjarskie: „Dzwonek III Zakonu”, „Posłaniec Św. Antoniego”, „Głos Św. Franciszka” i „Rodzinę Seraficką”. Posiadała własne archiwum i biblioteczkę franciszkańską. Członkowie jej brali żywy udział w ogólnopolskich zjazdach tercjarских. W 1921 r. wśród tercjarzy zostało założone Kółko Abstynenckie, które z czasem przekształciło się w ogólne abstynenckie kółko alumnów⁴⁴.

W 1923 r. w seminarium założono Koło Przyjaciół KUL, a we wrześniu 1926 r. Koło Społeczne im. pap. Leona XIII, mające na celu podać młodzieży duchownej sposoby propagowania nauki społeczno-chrześcijańskiej w duszpasterstwie⁴⁵. W tym również czasie założono w uczelni Koło Misyjne i Sodalicję Mariańską⁴⁶. Zadaniem Sodalicji było przygotowanie alumnów na wykształconych i w pełni uświadomionych moderatorów⁴⁷.

Z okazji różnych uroczystości wszystkie wspomniane organizacje urządzały w Seminarium akademie, odczyty i wieczornice. Ponadto dla uświetnienia większych uroczystości seminaryjnych odbywały się w zakładzie specjalne towarzyskie kolacje („fraterna consolatio”), na które zapraszano kapitułę katedralną i profesorów⁴⁸.

Wyrazem społecznej postawy alumnów było udzielenie przez nich energicznej pomocy 22 V 1860 r. przy ratowaniu od pożaru kościoła i szpitala sióstr miłosierdzia w Sandomierzu. W uznaniu dzielnej postawy kleryków Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych przesłała 30 VI 1860 r. na ręce biskupa sandomierskiego Józefa Juszyńskiego specjalne dla nich podziękowanie⁴⁹. Ponadto alumni brali udział w życiu społeczeństwa polskiego przez składanie pieniężnych ofiar na dobroczynne cele⁵⁰. Wyrobieniu społecznemu kleryków służyły także

⁴⁴ BSD sygn. G. 962 s. 1 nn; G. 1294 s. 1 nn.

⁴⁵ ASD Księga posiedzeń sesji (1919-1934) — p. z 14 VI 1923. Por. BSD sygn. G. 987 s. 1 nn.; G. 1262 s. 1 nn.

⁴⁶ ASD Księga posiedzeń sesji (1919-1934) — p. z 27 X 1930.

⁴⁷ Tamże p. z 29 VIII i 30 XII 1921, 20 XII 1924, 8 V 1928. Por. AKDS A. sem. Akta alumnów seminarium duchownego (1919-1929) — p. z 1 II 1921.

⁴⁸ *Księga sesyjna Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1907-1919)* s. 335. Por. J. Pastuszk a. *Dwie uroczystości*. „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 18:1925 s. 74.

⁴⁹ AKDS A. sem. Akta t. s. ogólnych urządzeń seminarium i nowicjatów zakonnych (1844-1865) — p. z 1 VI 1860; Akta t. s. spisu wojskowego alumnów seminarium (1844-1871) — p. z 30 VI 1860.

⁵⁰ W końcu ubiegłego stulecia złożyli alumni m. in. składki na budowę kościołów w Radomiu i Rostkowie pod wezw. Św. Stanisława Kostki i pomnika Adama

spotkania towarzyskie, wycieczki krajoznawcze, zabawy, gry i uprawianie różnych dyscyplin sportowych⁵¹.

Reasumując wypada zaznaczyć, że alumni Seminarium Sandomierskiego w omawianym okresie brali w stosunku do swoich możliwości dość czynny udział w życiu patriotycznym i działalności niepodległościowej narodu. W obecnym stuleciu także rozwinęli szeroką działalność społeczną.

Mickiewicza w Warszawie (w uroczystości jego odsłonięcia brali udział również i oni) oraz na ubogie dzieci w ochronce prowadzonej przez siostry miłosierdzia w Sandomierzu (Zob. BSD sygn. G. 1389 s. 25, 29, 41).

⁵¹ BSD sygn. G. 1389 s. 12 n., 36. Por. *Kronika Seminarium Sandomierskiego (1905-1906)* s. 17 nn.